
Produktivitetsudviklingen i Danmark – sammenfatning

Asger Lau Andersen og Morten Spange, Økonomisk Afdeling

INDLEDNING

Produktivitet betegner effektiviteten i en produktionsproces. Forenklet sagt er begrebet et udtryk for, hvor meget værditilvækst produktionsprocessen frembringer i forhold til mængden af input. *Timeproduktiviteten*, som er et af de mest benyttede mål for produktivitet, udtrykker eksempelvis, hvor meget der i gennemsnit produceres pr. arbejdstime.

En stigning i timeproduktiviteten indebærer, at der kan produceres mere med en given arbejdsindsats. Højere timeproduktivitet muliggør derfor et højere velstandsniveau og levestandard på nationalt plan. Velstandsstigninger kan også opnås ad andre veje, fx ved forbedringer af bytteforholdet eller ved at øge det gennemsnitlige antal arbejdstimer pr. person. På længere sigt er der imidlertid grænser for, hvor meget arbejdstiden pr. person kan øges, og det er heller ikke realistisk at tro, at bytteforholdet kan blive ved med at blive forbedret. Fortsatte stigninger i velstandsniveauet kræver derfor, at produktiviteten også stiger fremover.

Produktivitetsvæksten har imidlertid været svag i de senere år – ikke bare i Danmark, men også i langt de fleste andre vestlige lande. Nedgangen i produktivitetsvæksten har dog været særlig udtalt i Danmark, og produktivitetsudviklingen har siden midten af 1990'erne været svagere end i vores nabolande.

Nationalbanken og Den Internationale Valutafond, IMF, afholdt i september 2011 en konference om udviklingen i dansk produktivitet set i et internationalt perspektiv. I del 2 af denne Kvartalsoversigt videreformidler og uddyber vi den indsigt, der blev opnået på konferencen. Denne artikel sammenfatter de vigtigste pointer og konklusioner.

Det er vanskeligt at identificere den præcise årsag til, hvorfor produktivitetsvæksten siden midten af 1990'erne har været svagere i Danmark end i de fleste af vores nabolande. Målt på en række af de strukturelle parametre, der normalt regnes for vigtige for produktivitet og vækst – såsom kapitalakkumulation, uddannelse, forskning og udvikling samt fleksibilitet på arbejdsmarkedet – ligger Danmark pænt placeret i forhold til andre højtudviklede lande.

Det er derfor mere oplagt at fokusere på, hvordan produktivitsudviklingen i Danmark kan forbedres fremover. Der er imidlertid mange forhold, der kan tænkes at påvirke produktiviteten, og en fyldestgørende gennemgang af alle relevante faktorer er ikke mulig i denne artikel. Som afgrænsning fokuserer vi derfor på de emner, der blev behandlet på Nationalbankens og IMF's konference. På baggrund af konferencen og den eksisterende økonomiske litteratur argumenterer vi for, at øget konkurrence og åbenhed over for udlandet kan være midler til at forbedre produktiviteten i Danmark, særligt i servicesektoren. På uddannelsesområdet kan en opprioritering af specifikke fagområder, særligt samfundsvidenskab og naturvidenskab, medvirke til en øget produktivitet. Omlægninger af skattesystemet kan ligeledes bidrage til en øget produktivitet.

Endelig er det vigtigt at fokusere på bevægeligheden og omstillings- evnen i dansk økonomi. En stor del af den samlede produktivitsfremgang kan således tilskrives, at økonomiske resurser, herunder arbejdskraft, frit bevæger sig over mod de aktiviteter, hvor værdiskabelsen er højest. Det er derfor vigtigt at undgå tiltag, der medvirker til at fastholde unødigt mange resurser i mindre produktive aktiviteter. Det gælder fx byggesektoren, som fik en uforholdsmæssig størrelse under overophedningen af dansk økonomi i årene inden finanskrisen.

DANSK PRODUKTIVITETSUDVIKLING 1975-2010

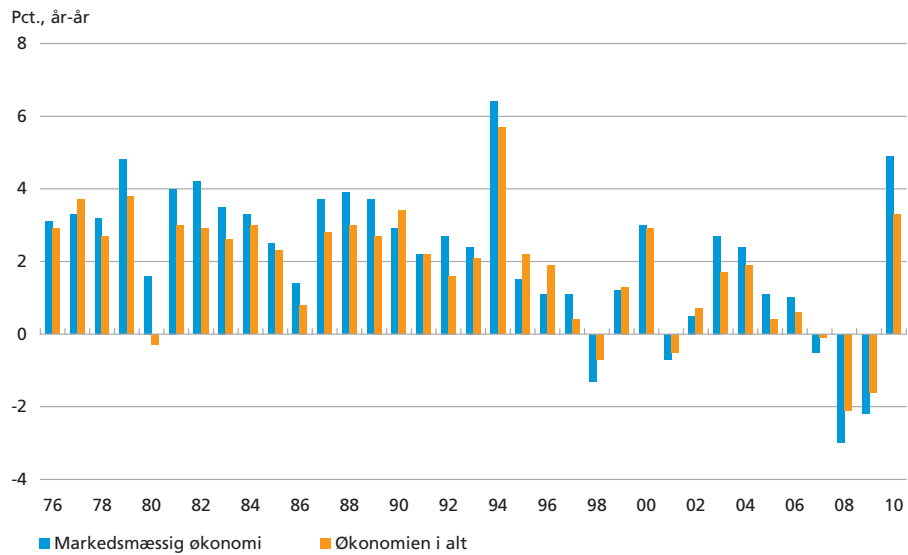
Produktionen pr. arbejdstime i dansk økonomi, målt ved bruttofaktordindkomsten, BFI, blev næsten fordoblet i årene 1975-2010, svarende til en gennemsnitlig årlig vækstrate for hele perioden på 1,8 pct. Dette tal dækker dog både den private og den offentlige sektor under ét. Det er problematisk, idet værditilvæksten i den offentlige sektor måles ud fra omkostningssiden i nationalregnskabet. Hermed tages der ikke højde for produktivitsfremskridt i den offentlige sektor. Ser man i stedet alene på den markedsmæssige økonomi, var den gennemsnitlige vækstrate i arbejdstimeproduktiviteten 2,1 pct pr. år i perioden 1975-2010.¹

Væksten i timeproduktiviteten varierer imidlertid kraftigt fra år til år, jf. figur 1. Produktiviteten faldt fx markant i både 2008 og 2009, mens 2010 bød på en kraftig positiv produktivitsvækst. Disse årlige udsving skal ses i lyset af konjunktursituationen. I begyndelsen af en lavkonjunktur vil produktiviteten typisk falde, fordi virksomhedernes produktion falder, mens beskæftigelsen normalt først reagerer med en vis forsinkel-

¹ Der er dog også væsentlige udfordringer forbundet med måling af produktivitet i den markedsmæssige økonomi. Vi henviser til artiklen i del 2 af denne Kvartalsoversigt for en nærmere beskrivelse af disse udfordringer.

ÅRLIG VÆKST I TIMEPRODUKTIVITET, 1975-2010

Figur 1

Anm.: Figuren viser årlige vækstrater i bruttofaktoriindkomst pr. præsteret time, 2005-priser, kædede værdier. Markedsmæssig økonomi betegner hele økonomien ekskl. sektoren Offentlig forvaltning og service.

Kilde: Danmarks Statistik.

se. Virksomhederne vil dog efterhånden tilpasse deres anvendelse af arbejdskraft til de nye forhold, således at produktiviteten øges.

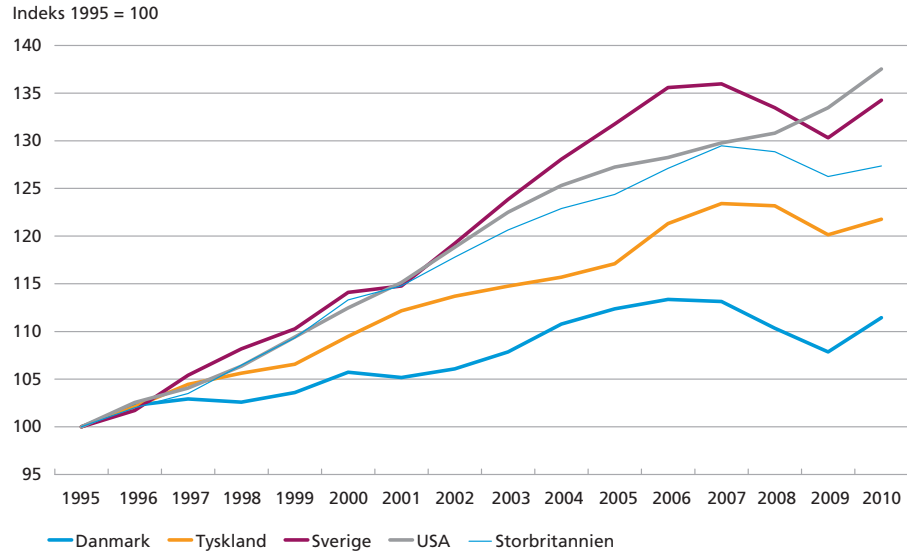
Produktivitetsudviklingen er imidlertid også præget af bevægelser, som ikke umiddelbart kan forklares af konjunkturcyklen. I årene 1975-95 var den gennemsnitlige årlige vækst i timeproduktiviteten i den markedsmæssige økonomi 3,2 pct. I årene 1995-2010 var det tilsvarende tal derimod kun 0,7 pct. Sammenlignet med de foregående årtier har produktivitetsvæksten siden midten af 1990'erne altså været væsentligt lavere.

Sammenligner man med produktivitetsudviklingen i en række af vores nabolande, tegner der sig ligeledes et billede af en svag dansk produktivitetsudvikling i de senere år. Siden 1995 er arbejdsproduktiviteten i Danmark, målt ved BNP pr. præsteret time, steget med i alt 11 pct., jf. figur 2. I samme periode er produktiviteten i Tyskland steget med 22 pct., mens Sverige og USA har oplevet produktivitetsvækst på henholdsvis 34 og 38 pct. Samme overordnede billede fås, hvis man i stedet måler fra et andet begyndelsesår, som fx 1990.

Produktivitetsudviklingen i Danmark har altså været svag siden midten af 1990'erne, både set i forhold til de foregående år og i forhold til udviklingen i en række af de lande, vi normalt sammenligner os med. Efter mange års "catch-up" i forhold til USA har Danmark i lighed med stort set alle andre vesteuropæiske lande oplevet et stigende efterslæb i for-

BNP PR. ARBEJDSTIME, HELE ØKONOMIEN, 1995-2010

Figur 2

Kilde: OECD.

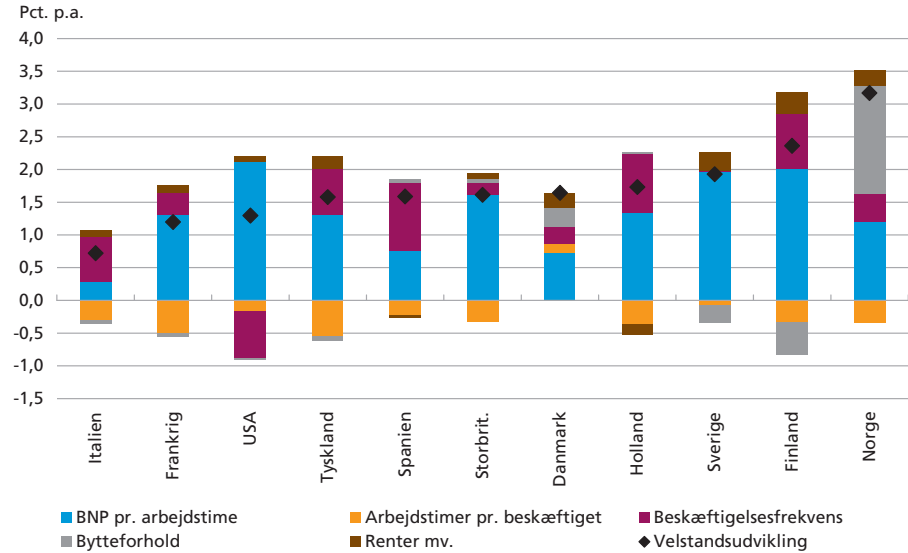
hold til det amerikanske produktivetsniveau. Opbremsningen i produktivetsvæksten har dog været særligt udtalt i Danmark, som siden 1995 har haft en svagere udvikling i BNP pr. arbejdstime end andre lande med samme initiale indkomstniveau.

Den svage danske produktivetsudvikling har tiltrukket betydelig opmærksomhed fra politisk hold. Produktivetsvækst var således blandt de centrale fokusområder for både Globaliseringsrådet og Vækstforum, der blev nedsat af den daværende regering i henholdsvis 2005 og 2009. Den nye regering lægger i regeringsgrundlaget op til at nedsætte en produktivetskommission, som skal kortlægge årsagerne til den svage produktivetsvækst og komme med anbefalinger til produktivetsfremmende tiltag, jf. Regeringen (2011).

Produktiviteten er imidlertid ikke den eneste faktor, der har betydning for velstandsniveauet i Danmark. Også antal arbejdstimer pr. person, bytteforholdet og indkomst fra udlandet spiller, som nævnt indledningsvist, væsentlige roller. Den svage udvikling i produktiviteten siden midten af 1990'erne har været sammenfaldende med en markant forbedring af bytteforholdet, en stigning i antallet af arbejdstimer pr. beskæftiget og stigende rente- og formueindkomster fra udlandet. Tager man højde for disse forhold, fremstår den danske velstandsudvikling siden midten af 1990'erne knap så svag i international sammenligning, som udviklingen i produktiviteten antyder. Efter skønsmæssig korrektion for udviklingen i bytteforholdet er den gennemsnitlige årlige

VELSTANDSUDVIKLING, GENNEMSNITLIG ÅRLIG STIGNING 1995-2010

Figur 3

Anm.: Velstandsudviklingen er udregnet som den gennemsnitlige årlige vækstrate i BNI pr. person i den arbejdsdygtige alder, korrigeret for bytteforholdseffekter. For en nærmere redegørelse for de foretagne bytteforholdskorrekationer henvises til Ølgaard (2006).

Kilde: OECD, Eurostat, IMF og egne beregninger.

vækstrate i bruttonationalindkomsten, BNI, pr. person i Danmark således på niveau med de tilsvarende vækstrater i lande som Tyskland, Spanien, Storbritannien og Holland, jf. figur 3.¹ Sverige, Finland og Norge ligger noget højere, men det skyldes i de to førstnævnte tilfælde valget af 1995 som begyndelsesår. Vælger man i stedet 1990 som begyndelsesår, ligger Danmark på niveau med både Sverige og Finland, mens Norge fortsat ligger højere.

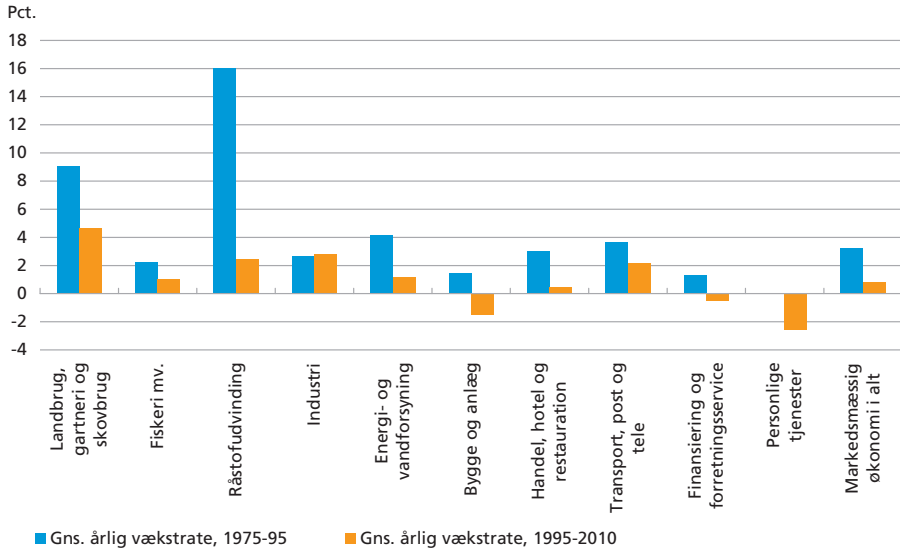
Det er dog ikke sandsynligt, at bytteforholdsforbedringer og øget indkomst fra udlandet fremover vil kunne kompensere fuldt ud for en fortsat svag produktivitetsvækst. Hvis produktivitetsvæksten i Danmark bliver ved med at være lavere end i vores nabolande, vil det derfor resultere i et faldende dansk velstandsniveau relativt til disse lande.

Nedgangen i produktivitetsvæksten er et fænomen, der har ramt stort set alle brancher i dansk økonomi, jf. figur 4. Kun industrien har i årene 1995-2010 formået at opretholde den samme produktivitetsvækst som i de foregående 20 år. I byggeriet og serviceerhvervene er produktivitetsvæksten derimod aftaget markant. Særligt sidstnævnte har haft stor

¹ Sammenfaldet mellem en svag produktivitetsudvikling og et forbedret bytteforhold er ikke nødvendigvis tilfældigt. I den statistiske opgørelse af eksporten kan det være vanskeligt at afgøre, i hvilket omfang en øget produktpris på en eksportvare afspejler en kvalitetsmæssig forbedring (og dermed en højere real værditilvækst) eller en stigning i prisniveauet. I førstnævnte tilfælde vil kvalitetsforbedringen blive registreret som en stigning i produktiviteten, mens den i det andet tilfælde registreres som en forbedring af bytteforholdet.

VÆKST I ARBEJDSPRODUKTIVITET INDEN FOR BRANCHER, 1975-2010

Figur 4

Anm.: Figuren angiver gennemsnitlige årlige vækstrate i BVT pr. arbejdstime, 2000-priser, kædede værdier. Beregningerne er baseret på den markedsøkonomi, dvs. hele økonomien ekskl. sektoren Offentlig forvaltning og service. Sammenligninger af produktivitetsvækst på tværs af brancher kompliceres af, at produktivitetsudviklingen kan være vanskeligere at måle i nogle brancher end i andre. I nogle brancher kan det fx være vanskeligt at tage højde for effekten af kvalitetsforbedringer. Øget produktkvalitet gør det muligt at sælge produktet til en højere pris. I den statistiske opgørelse af produktionen kan det være vanskeligt at afgøre, om en sådan stigning skal behandles som en forøgelse af den reale værdiskabelse, og dermed af produktiviteten, eller som en stigning i prisniveauet. Vanskelighederne forbundet hermed er formentlig betydelige i serviceerhverv og byggeri, mens den mængdemæssige produktion er nemmere at opgøre inden for fx landbrug.

Kilde: Danmarks Statistik og egne beregninger.

betydning for den samlede produktivitetsvækst. Den svagere produktivitetsvækst i servicesektoren kan således forklare næsten halvdelen af nedgangen i produktivitetsvæksten i dansk økonomi i forhold til 1975-95. Produktivitetsudviklingen i den danske servicesektor siden midten af 1990'erne fremstår også relativt svag, når man sammenligner med den tilsvarende udvikling i andre lande, herunder særligt USA.

KAN DEN SVAGE DANSKE PRODUKTIVITETSUDVIKLING FORKLARES?

Opbygning af kapitalapparatet er en af de vigtigste kilder til vækst i timeproduktiviteten, idet øget anvendelse af kapitaludstyr, såsom maskiner og bygninger, giver mulighed for, at der kan produceres mere pr. arbejdstime. En langsommere kapitalakkumulation vil derfor alt andet lige resultere i en svagere produktivitetsvækst. Beregninger på tal fra Danmarks Statistik viser, at dette kan forklare en del af nedgangen i produktivitetsvæksten i perioden siden 1995 i forhold til årene 1975-95. Hovedparten af denne nedgang skyldes dog en lavere vækst i den såkaldte totalfaktorproduktivitet, TFP, som er et samlet udtryk for, hvor effektivt produktionsfaktorerne

anvendes i produktionsprocessen. Et lignende billede tegner sig, hvis man sammenligner udviklingen siden 1995 med den tilsvarende udvikling i andre lande. Den relativt lave danske produktivitetsvækst i denne periode skal således tilskrives en svag TFP-udvikling, mens kapitalakkumuleringen ikke har været langsommere end i vores nabolande.

Investeringer i forskning og udvikling fremhæves ligeledes som en af de vigtigste kilder til produktivitetsvækst. Forskning og udvikling fører til, at der genereres ny viden, som kan gøre både arbejdskraft og kapital mere produktiv. I 2009 udgjorde de danske virksomheders samlede udgifter til forskning og udvikling 2,08 pct. af BNP, jf. tabel 1. Det er betydeligt mere end i euroområdet. Der er dog store forskelle imellem landene i euroområdet, og tyske virksomheders udgifter til forskning er næsten på højde med de danske. Medregner man den forskning, der foregår i uddannelsessektoren og den øvrige økonomi, ligger Danmark med 3,06 pct. af BNP også betydeligt over euroområdet. Der er derfor ikke tegn på, at vi i Danmark investerer mindre i videnopbygning end i sammenlignelige lande.

En tredje vigtig kilde til produktivitetsvækst er befolkningens uddannelsesniveau. Ser man på andelen af befolkningen i den arbejdsdygtige alder med en videregående uddannelse, ligger Danmark på linje med de fleste sammenlignelige lande. Blandt de beskæftigede har andelen med en videregående uddannelse desuden været stigende over en lang årrække, mens andelen med en grundskoleuddannelse som højeste uddannelse har været faldende, jf. figur 5. Overordnet set giver dette ikke anledning til at konkludere, at udviklingen i det danske uddannelsesniveau har været årsag til den svage produktivitetsvækst.

Beregninger fra Europa-Kommissionen indikerer dog, at bidraget til produktivitetsvæksten fra forbedringer i de beskæftigedes uddannelsesniveau er blevet markant mindre siden midten af 1990'erne, jf. McMorrow (2011). Det kan muligvis skyldes, at ledigheden er faldet mar-

UDGIFTER TIL FORSKNING OG UDVIKLING I PCT. AF BNP, 2009

Tabel 1

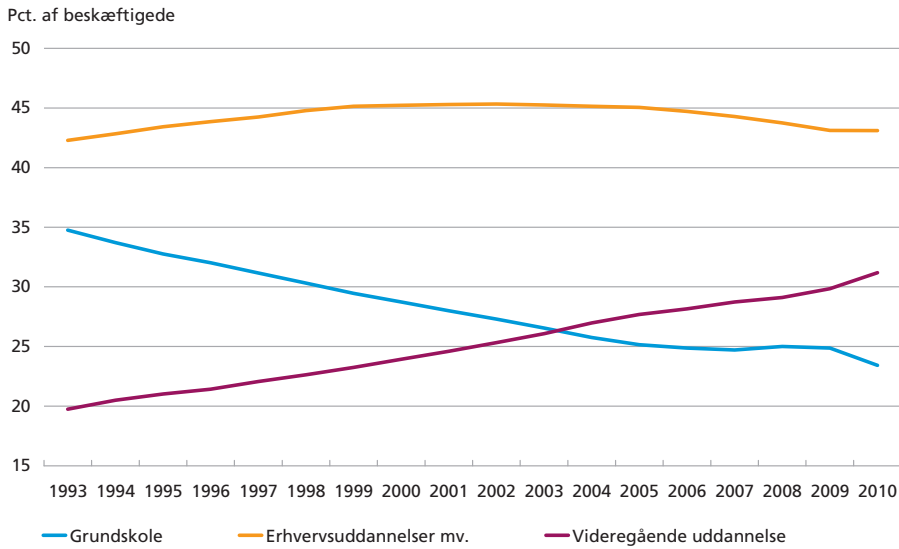
Enhed	Private virksomheder	Privat non-profit-sektor	Uddannelsessektor	Øvrig offentlig sektor	I alt
Danmark	2,08	0,01	0,90	0,06	3,06
Frankrig	1,39	0,03	0,47	0,37	2,26
Norge	0,93	-	0,58	0,29	1,80
Sverige	2,54	0,00	0,91	0,16	3,61
Tyskland	1,91	-	0,50	0,42	2,82
Storbritannien	1,12	0,05	0,52	0,17	1,86
USA	2,02	0,11	0,36	0,30	2,79
Euroområdet	1,27	0,02	0,47	0,29	2,06

Anm.: Tallet for den øvrige offentlige sektors udgifter til forskning i USA inkluderer ikke forskning i militært regi. Tallet for USA er for 2008.

Kilde: Eurostat.

UDDANNELSELSSAMMENSÆTNING BLANDT BESKÆFTIGEDE

Figur 5

Kilde: Danmarks Statistik.

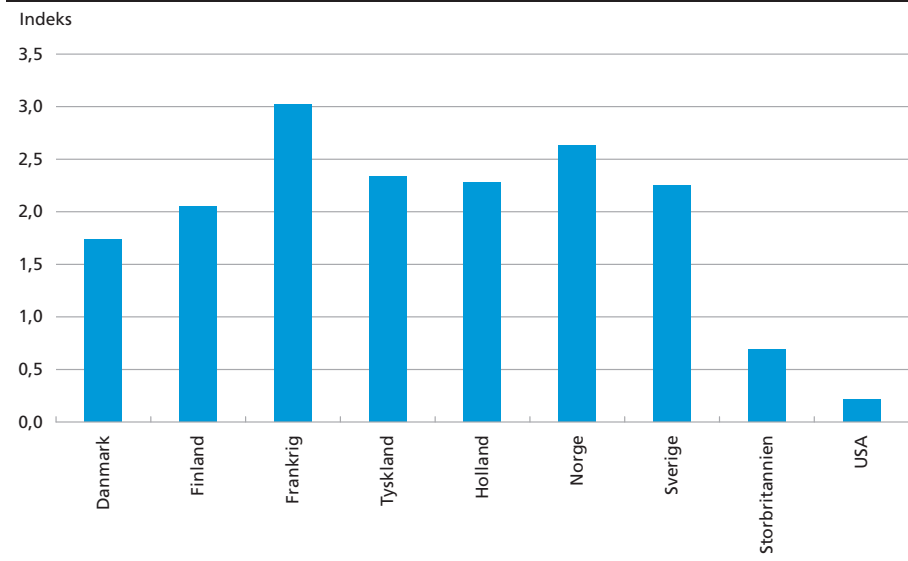
kant i samme periode, hvormed grupper med relativt lav uddannelse har vundet øget fodfæste på arbejdsmarkedet. Denne tendens blev mærkbart forstærket under den kraftige højkonjunktur i forrige årti. Manglen på arbejdskraft i disse år betød, at andelen af beskæftigede med en grundskoleuddannelse som højeste uddannelse begyndte af flade ud, efter at den havde været faldende i en lang årrække. Det kan have bidraget til en lavere produktivitetsvækst i disse år.

Det bør dog understreges, at et fald i produktiviteten, der skyldes, at bredere grupper inkluderes på arbejdsmarkedet, ikke er et problem i sig selv. Tværtimod vil den øgede beskæftigelse føre til betydelige samfundsøkonomiske gevinster. Det er imidlertid vigtigt at fokusere på, om den mindre produktive del af arbejdsstyrken kan opkvalificeres og dermed komme mere på niveau med de øvrige beskæftigede.

En fjerde faktor, som ofte fremhæves som vigtig for produktiviteten, er indretningen af arbejdsmarkedet. På baggrund af et studie af OECD-landenes arbejdsmarkeder finder Bassanini mfl. (2008), at regler, der beskytter de ansatte mod at blive afskediget, har en negativ indflydelse på produktivitetsvæksten. Det kan skyldes, at sådanne regler forhindrer virksomhederne i at tilpasse beskæftigelsen til det aktuelle behov, hvorved arbejdskraften fastholdes i mindre produktive aktiviteter. Det danske arbejdsmarked er karakteriseret ved en relativt lav grad af beskyttelse mod afskedigelser, jf. figur 6. Det er en del af den såkaldte flexicurity-model, som kombinerer fleksible regler for ansættelser og afskedigelser

BESKYTTELSE MOD AFSKEDIGELSE, GENNEMSNI 1990-2008

Figur 6

Anm.: Skalaen går fra 0 (mindst beskyttelse) til 6 (mest beskyttelse).
Kilde: OEDC.

med en relativt generøs arbejdsløshedsunderstøttelse og en aktiv arbejdsmarkedspolitik. Flexibilitetselementet i modellen medvirker til, at arbejdskraften lettere kan bevæge sig mod de mere produktive virksomheder og brancher til gavn for den samlede produktivitet. Omvendt er det også muligt, at fleksibiliteten fører til for hyppige jobskift, således at der ikke er tilstrækkeligt incitament til at udvikle kompetencer, der er specifikke for den beskæftigedes aktuelle jobfunktion. Ovennævnte empiriske resultater indikerer dog, at de positive effekter af flexicurity-modellen opvejer de negative, og der er derfor ikke belæg for at konkludere, at indretningen af det danske arbejdsmarked er årsagen til den relativt svage produktivitetsudvikling.

Endelig kan produktivitetsvæksten i den samlede økonomi afhænge af virksomhedernes fordeling på størrelse. Eksempelvis kan store virksomheder potentielt få et større udbytte af forskning og udvikling og dermed højere produktivitetsvækst. Der er dog ikke noget, som tyder på, at virksomhedsstrukturen er en væsentlig forklaring bag den svage danske produktivitetsvækst. Overordnet er virksomhedernes fordeling på størrelse sammenlignelig med de øvrige europæiske lande.

HVORDAN KAN PRODUKTIVITETSUDVIKLINGEN FORBEDRES FREMMER?

Bedømt ud fra de faktorer, der oftest nævnes i forbindelse med produktivitet, er det altså vanskeligt at forklare, hvorfor Danmark siden midten

af 1990'erne har oplevet en stærkere nedgang i produktivitetsvæksten end vores nabolande. I den resterende del af denne artikel fokuserer vi derfor på faktorer, som kan medvirke til at forbedre produktivitetsudviklingen fremover – uanset om disse faktorer har spillet en afgørende rolle for de seneste 15 års relativt svage danske produktivitetsvækst eller ej.

Forskning, udvikling og uddannelse

Som påvist i det foregående afsnit ligger Danmark pænt placeret i internationale sammenligninger af investeringer i uddannelse samt forskning og udvikling. Spørgsmålet er imidlertid, om indsatserne inden for disse områder prioriteres hensigtsmæssigt. McMorro (2011) argumenterer for, at Danmark har haft et lavt afkast på sine investeringer i forskning og udvikling sammenlignet med andre lande. Det åbner op for, at svaret på produktivitetsudfordringen ikke nødvendigvis blot er at forske mere, og der kan være god grund til at se på, om forskningsindsatsen i Danmark er prioriteret hensigtsmæssigt. Der kan også være grund til at undersøge, om danske virksomheder i tilstrækkelig grad drager nytte af den viden, der frembringes uden for landets grænser. Ny viden og teknologi kan især spredes på tværs af landegrænser gennem international handel og direkte investeringer. Disse emner behandler vi yderligere i det følgende afsnit.

En lignende pointe gør sig gældende for uddannelsesområdet. Junge og Skaksen (2010) finder således, at produktivetsgevinsten ved øget uddannelse er betydeligt større for samfundsfaglige og naturvidenskabelige uddannelser end for humanistiske uddannelser inden for både fremstillings- og servicesektoren. En øget prioritering af samfundsvidenskabelige og naturvidenskabelige uddannelser vil derfor potentielt kunne hjælpe til at løfte produktiviteten.

Beskatning

Indretningen af skattesystemet kan også have betydning for produktiviteten. Danmark har gradvist nedsat virksomhedsskatten fra 50 pct. i 1989 til 25 pct. i dag. Dermed ligger vi nu på linje med en række europæiske lande. Vores personskatter er derimod i den høje ende internationalt set. Derudover sætter den højeste marginalskat ind ved en indkomst, der kun ligger lidt over gennemsnittet. I lande som Tyskland, Storbritannien og USA skal man derimod tjene mellem 4 og 9 gange landets gennemsnitsindkomst for at blive ramt af den højeste marginalskat.

Arnold mfl. (2011) finder på baggrund af data for 21 OECD-lande i perioden 1971-2004, at både personskatter og virksomhedsskatter har en

dæmpende effekt på produktivitetsvæksten. Det kan skyldes, at højere skatter reducerer afkastet af produktivitsfremmende investeringer. Beskatning af fast ejendom har ifølge forfatterne derimod en langt mindre skadelig effekt på produktivitetsvæksten. Højere ejendomsbeskatning kan således føre til, at investeringer i boliger kanaliseres over i mere produktivitsfremmende aktiviteter. En provenuneutral skatteomlægning, som reducerer indkomsts-katten og hæver ejendoms-skatte, vil ifølge denne argumentation derfor have en positiv virkning på produktivitsvæksten og den økonomiske vækst generelt.

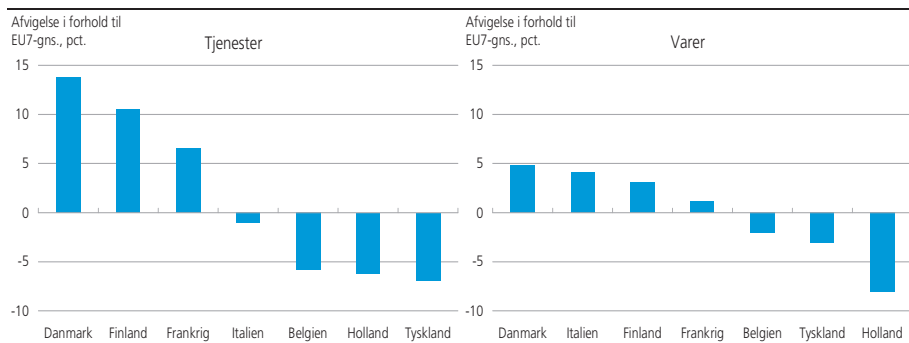
Konkurrenceforhold og erhvervsstruktur

Øget konkurrence mellem virksomheder kan medvirke til en højere produktivitet. Både som følge af produktivitsforbedringer inden for de enkelte virksomheder, og af at de mest produktive virksomheder vokser på bekostning af de mindst produktive. Der er visse tegn på svage konkurrenceforhold i dele af dansk økonomi. Det ses bl.a. ved, at prisniveauet i Danmark er væsentligt højere end i andre EU-lande, særligt for tjenester, jf. figur 7.

Den relativt svage konkurrence i Danmark skyldes bl.a. konkurrencebegrænsende regulering i visse brancher. Det gør sig fx gældende i byggeriet og detailhandlen, hvor der er store problemer med svag konkurrence, jf. Gaard (2011) og McKinsey & Company (2010). Begge brancher er kendetegnet ved en svag produktivitsudvikling samt en del regulering, der hæmmer konkurrencen fra udenlandske virksomheder. En opblødning af denne konkurrencebegrænsende regulering vil kunne medvirke til en forbedret produktivitsudvikling. For byggebranchens ved-

PRISFORSKELLE I EU7-LANDE, 2009

Figur 7

Anm.: Figuren viser Eurostats Purchasing Power Parities fratrukket moms og produktspecifikke afgifter. Der er desuden korrigeret for forskelle i landenes velstand. For varer kan det ikke udelukkes, at Eurostats opgørelse af prisniveauet i Danmark er en smule overvurderet. Det skyldes, at kortvarige tilbud på varer er væsentligt mere udbredte i Danmark end i andre lande. Uden tilstrækkelig korrektion for sådanne tilbud vil det beregnede prisniveau overstige det faktiske. Problemet er dog formentlig mindre udtalt for tjenesteydelser, hvor kortvarige tilbud ikke forekommer i samme omfang.

Kilde: Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen (2011).

kommende kan det desuden tænkes, at organiseringen i mange små specialiserede virksomheder har en negativ indvirkning på produktiviteten som følge af manglende udnyttelse af stordriftsfordele.

Svag konkurrence kan også skyldes mangelfuld håndhævelse af konkurrencelovgivningen. Konkurrencemyndighederne i Danmark har i de senere år fået forbedrede muligheder for at håndhæve lovgivningen effektivt, men der er ifølge Gersing (2010) fortsat betydelige udfordringer forbundet hermed, særligt i forhold til kartelsager. Tiltag, der styrker håndhævelsen af den eksisterende lovgivning, kan potentielt føre til bedre konkurrenceforhold og dermed øget produktivitetsvækst.

Et særligt aspekt omkring konkurrenceforhold og erhvervsstruktur vedrører vilkårene for etablering af nye virksomheder. Foreløbige beregninger fra De Økonomiske Råd indikerer, at etableringen af nye virksomheder bidrog negativt til den danske produktivitetsudvikling i perioden 2002-07. Det kan skyldes konjunktursituationen i disse år. Under en højkonjunktur kan der således blive opstartet en række virksomheder med relativt lav produktivitet, som ikke er levedygtige, når konjunkturerne vender, og det vil bidrage negativt til den samlede produktivitet.

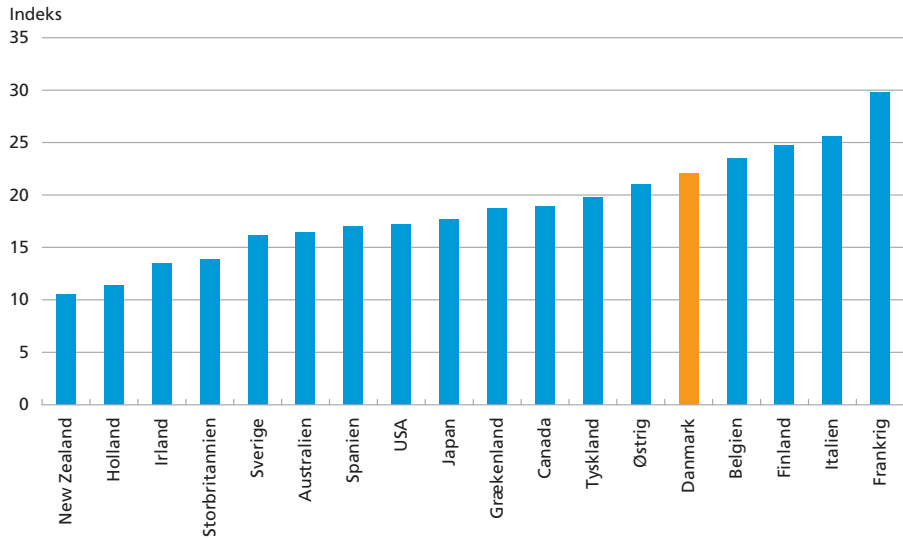
International handel

Højere produktivitet kan også opnås ved øget åbenhed over for handel med udlandet. Muligheden for import vil således udsætte danske virksomheder for større konkurrence fra udenlandske virksomheder, hvilket kan føre til højere produktivitet i de berørte brancher. Potentialet for produktivetsforbedringer via denne kanal er formentlig særligt stort inden for mange serviceerhverv, hvor omfanget af samhandel med udlandet er mindre end i andre sektorer. Der kan være flere forklaringer på det relativt beskedne omfang af international handel i servicesektoren; virksomheder i denne sektor producerer først og fremmest tjenesteydelser, og for mange typer tjenesteydelser gælder, at international handel forudsætter, at én af de handlende parter bevæger sig over grænsen.

International handel med tjenesteydelser vanskeliggøres i visse tilfælde dog også af lovgivningsmæssige restriktioner, fx i form af et reguleret antal af udbydere inden for en bestemt branche eller krav om national certificering af udbydere. Omfanget af sådanne restriktioner er vanskelige at kvantificere, men ifølge internationale organisationer som OECD og Verdensbanken hører Danmark til den mere restriktive del af gruppen af højtudviklede lande, jf. figur 8 og Francois og Hoekman (2010). Der er således god grund til at se nærmere på, om reguleringerne inden for servicesektoren kan afvikles eller begrænses, således at mulighederne for samhandel med udenlandske virksomheder udvides.

RESTRIKTIONER PÅ INTERNATIONAL HANDEL MED TJENESTEYDELSER, 2005

Figur 8

Anm.: Figuren viser Verdensbankens indeks for politiske restriktioner på international handel med tjenesteydelser. En højere værdi af indekset indikerer en mere restriktiv politik. Indekset er baseret på offentligt tilgængelig information om politisk praksis og dækker den finansielle sektor, telekommunikation, detailhandel, skibsfart, luftfart (passagertransport) og forretningsservice.

Kilde: Borchert mfl. (2011).

Øget samhandel med udlandet kan også øge produktiviteten i service-sektoren via eksportsiden. Beregninger på danske virksomhedsdata viser, at virksomheder, der eksporterer tjenesteydelser, er mere produktive end ikke-eksporterende virksomheder i servicesektoren, jf. Skaksen (2011). Det skyldes formentlig, at det er de virksomheder, som i forvejen er mest produktive, der begynder at eksportere, snarere end en egentlig produktivitetfremmende effekt af selve eksport-handlingen. Beregningerne viser dog også, at adgangen til udenlandske markeder får de produktive eksportvirksomheder til at vokse hurtigere end andre – og mindre produktive – virksomheder. Det indikerer, at øget handel med tjenesteydelser vil kunne øge den aggregerede produktivitet i servicesektoren via reallokering af resurser fra de mindst produktive virksomheder til de mest produktive. Borchsenius mfl. (2010) beregner potentialet for international handel i en række serviceerhverv og vurderer, at de største uudnyttede potentialer findes i brancher inden for bl.a. transport, rådgivning, it-service samt forskning og udvikling.

Direkte udenlandske investeringer

Økonomisk interaktion med udlandet kan også tage form af direkte investeringer i både indadgående og udadgående retning. Direkte investeringer medfører ejerskab og indflydelse i virksomheder i andre lande

KARAKTERISTIKA FOR VIRKSOMHEDER I DANMARK, 2008

Tabel 2

Gennemsnit	Virksomheder med udenlandsk ejerskab	Virksomheder med dansk ejerskab
Antal ansatte (årsværk)	86	11
Værditilvækst (mio. kr.)	58	6
Arbejdsproduktivitet (1.000 kr.)	683	540
Andel med videregående uddannelse (pct.)	27	15
Andel med lang videregående uddannelse (pct.) .	8	5
Andel med forskeruddannelse (pct.)	0,4	0,2
Kapitalintensitet (1.000 kr.)	267	325

Anm.: Opgørelsen omfatter virksomheder med mindst 0,5 fuldtidsansatte (målt i årsværk), ekskl. virksomheder inden for Landbrug, fiskeri og råstofudvinding, Energi- og vandforsyning, Offentlige og personlige tjenester, Udlejning og Ejendomsformidling samt Uoplyst aktivitet. Arbejdsproduktiviteten og kapitalintensiteten er udregnet som henholdsvis værditilvækst og kapitalapparat pr. årsværk.

Kilde: Økonomi- og Erhvervsministeriet (2011).

og er dermed en potentiel kilde til overførsel af kapital, viden og teknologi på tværs af landegrænser. Omfanget af direkte investeringer til og fra udlandet kan derfor have afgørende betydning for produktiviteten.

Virksomheder med udenlandsk ejerskab, der opererer i Danmark, er generelt mere produktive end rent danske virksomheder, jf. tabel 2. En del af denne forskel kan tilskrives forskelle i bl.a. størrelse og de ansattes uddannelsesmæssige sammensætning. Selv efter justering for sådanne faktorer har udenlandsk ejede virksomheder imidlertid en merproduktivitet i størrelsesordenen 17-19 pct. i forhold til danskejede virksomheder, jf. Pedersen (2011) og Økonomi- og Erhvervsministeriet (2011).

Man kan forestille sig flere forklaringer på den observerede forskel mellem virksomheder med henholdsvis dansk og udenlandsk ejerskab. Det er eksempelvis muligt, at udenlandsk ejerskab har en direkte positiv effekt på produktiviteten på grund af fx international erfaring inden for ledelse og organisation. Man kan dog også forestille sig, at de udenlandsk ejede virksomheders merproduktivitet skyldes, at de mest produktive danske virksomheder bliver opkøbt af udenlandske investorer i højere grad end lavproduktive virksomheder. Endelig peger internationale studier på en tredje mekanisme, der kan bidrage til at forklare de udenlandsk ejede virksomheders højere produktivitet: Det er de aller mest produktive virksomheder, der opretter datterselskaber i udlandet og bliver multinationale, jf. Helpman, Melitz og Yeaple (2004). Tilstedeværelsen af sådanne højproduktive virksomheder vil alt andet lige øge den gennemsnitlige produktivitet i samfundet, og direkte investeringer fra udlandet i denne form må derfor forventes at gavne den danske produktivitetsudvikling.

Som afsluttende bemærkning er det imidlertid vigtigt at gøre sig klart, at de udenlandske virksomheders tilstedeværelse i Danmark også kan påvirke produktiviteten i danskejede virksomheder via såkaldte *spill-*

over-effekter. Disse kan både være positive (fx som følge af overførsel af viden og teknologi) eller negative (fx på grund af tab af markedsandele og dermed skalamæssige fordele). Den eksisterende empiriske litteratur giver imidlertid ikke nogen håndfast konklusion om betydningen af spillover-effekter, og der er behov for yderligere undersøgelser af, hvordan direkte investeringer fra udlandet påvirker produktivitetens niveauet i danske virksomheder – særligt på længere sigt.

LITTERATUR

Arnold, Jens Matthias, Bert Brys, Cristopher Heady, Åsa Johansson, Cyrille Schwellnus og Laura Vartia (2011), Tax policy for economic recovery and growth, *The Economic Journal*, nr. 121, s. 59-80.

Bassanini, Andrea, Luca Nunziata og Danielle Venn (2008), Job protection legislation and productivity growth in OECD countries, *IZA discussion paper*, nr. 3555.

Borchert, Ingo, Batshur Gootiiz og Aaditya Mattoo (2011), Services in Doha. What's on the Table?, i *Unfinished Business? The WTO's Doha Agenda*, redigeret af Will Martin og Aaditya Mattoo, World Bank.

Borchsenius, Vibeke, Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (2010), International trade in services – Evidence from Danish micro data, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, vol. 148(1).

Francois, Joseph og Bernard Hoekman (2010), Services trade and policy, *Journal of Economic Literature*, vol. 48(3).

Gaard, Søren (2011), Barriers to competition in the Danish economy: Potential implications for productivity, præsentation ved konferencen *Explaining and Improving Productivity* afholdt i Danmarks Nationalbank, september.

Gersing, Agnete (2010), Nyorientering af Konkurrencestyrelsen, *Samfundsøkonomen*, nr. 3, juni.

Helpman, Elhanan, Marc J. Melitz, og Stephen R. Yeaple (2004), Export versus FDI with heterogeneous firms, *American Economic Review*, vol. 94(1).

Junge, Martin og Jan Rose Skaksen (2010), Produktivitet og videregående uddannelse, Rapport udarbejdet for DEA.

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen (2011), Konkurrence- og Forbrugerredegørelse.

McKinsey & Company (2010), Creating economic growth in Denmark through competition, rapport udarbejdet til møde i Vækstforum, november.

McMorrow, Kieran (2011), TFP trends: How different is Denmark?, præsentation ved konferencen on "Explaining and improving productivity" afholdt i Danmarks Nationalbank, september 2011.

Pedersen, Torben (2011), Foreign Multinationals: Effect on Productivity in Denmark?, præsentation ved konferencen *Explaining and Improving Productivity* afholdt i Danmarks Nationalbank, september 2011.

Regeringen (2011), Et Danmark der står sammen, Regeringsgrundlag.

Skaksen, Jan Rose (2011), International trade in services – an unexploited possibility for higher productivity?, præsentation ved konferencen Explaining and improving productivity afholdt i Danmarks Nationalbank, september 2011.

Økonomi- og Erhvervsministeriet (2011), Internationale virksomheder i Danmark, *Økonomisk Tema*, nr. 11.

Ølgaard, Christian (2006), Relevansen af BNP-vækstrater, Danmarks Nationalbank, *Kvartalsoversigt*, 4. kvartal.